

فصلنامه پژوهش‌های حفاظتی - امنیتی
دانشگاه جامع امام حسین (علیه السلام)

سال یازدهم، شماره ۴۲ (تابستان ۱۴۰۱) صص ۸۱-۵۹

بررسی تهدیدات امنیتی اقلیم کردستان عراق بر کردستان ایران

● محمد اسدی فرد

استادیار و عضو هیئت علمی دانشگاه علوم انتظامی امین، تهران، ایران

● محمد جوانمرد

دانشجوی دکتری امنیت ملی دانشگاه عالی دفاع ملی و عضو هیئت علمی دانشگاه علوم انتظامی امین، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

● سید محمد زمانی

دانش آموخته مدیریت امنیت و اطلاعات دانشگاه علوم انتظامی امین، تهران، ایران

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۵/۰۹

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۳/۰۴

چکیده

اقلیم کردستان به‌عنوان هارتلند خاورمیانه به‌واسطه قرابت‌های قومی، مذهبی و تاریخی با اکراد در کشورهای ایران، سوریه و ترکیه به‌عنوان تهدیدی بالقوه برای این کشورها قلمداد می‌گردد. وضعیت امنیتی منطقه غرب ایران به‌ویژه کردستان ایران نیز تا حدود زیادی متأثر از تهدیدات امنیتی اقلیم کردستان عراق و تحرکات گروه‌های معاند، جریانات و گروه‌های افراطی و سرویس‌های اطلاعاتی و جاسوسی بیگانه در این مناطق است. در همین راستا، پژوهش حاضر با هدف بررسی و تبیین تهدیدات امنیتی اقلیم کردستان عراق بر کردستان ایران انجام پذیرفته است.

این پژوهش از نظر ماهیت و هدف، کاربردی و روش انجام آن توصیفی - تحلیلی با رویکرد کیفی است. جامعه آماری پژوهش شامل کارشناسان و متخصصان حوزه امنیتی استان کردستان به‌ویژه مناطق مرزی است که از نزدیک با اقدامات اقلیم کردستان و تأثیرات امنیتی آن در ارتباط می‌باشند. حجم نمونه آماری براساس حد اشباع نظری برابر ۲۳ نفر مشخص شد. برای جمع‌آوری اطلاعات علاوه بر استفاده از منابع اطلاعاتی و کتابخانه‌ای از مصاحبه نیمه ساختاریافته استفاده شد و تجزیه و تحلیل داده‌ها در محیط نرم‌افزار MAXQDA و براساس روش تحلیل محتوا انجام گرفت.

یافته‌های پژوهش نشان داد جمعاً ۴۸۷ تم (کد آزاد) از مصاحبه‌ها استخراج شد که موضوعات مهمی چون قاچاق سلاح و مهمات، جذب جوانان به گروهک‌های تروریستی معاند نظام، اقلیم کردستان عراق به‌عنوان بستر فعالیت سرویس‌های جاسوسی، حضور امریکا - اسرائیل و عربستان به‌عنوان عوامل اصلی تهدید، فعالیت‌های رسانه‌ای گروهک‌های معاند و واگرایی در بین اقوام و مذاهب کشور از اصلی‌ترین تهدیدات امنیتی ناشی از فعالیت‌های اقلیم کردستان عراق در استان کردستان و به‌تبع آن کل کشور است. براساس نتایج پژوهش، مقابله با هسته‌های جاسوسی فعال در اقلیم کردستان، تبلیغات گسترده رسانه‌ای، قاچاق سلاح و مهمات، کنترل بیشتر بر مرزها از اصلی‌ترین اقداماتی است که بایستی توسط ارگان‌های متولی تأمین امنیت انجام پذیرد.

کلید واژگان: اقلیم کردستان عراق، کردستان ایران، تهدیدات امنیتی، قاچاق سلاح.

کشور ایران به واسطه موقعیت جغرافیایی و ژئوپلیتیکی خود در منطقه خاورمیانه و به دلیل هم‌جواری با کشورهای پرتنشی چون افغانستان، عراق، آذربایجان، ارمنستان، پاکستان، کشورهای حاشیه خلیج فارس و همچنین حضور و فعالیت قدرت‌های فرا منطقه‌ای در این کشورها با تهدیدهای متعدد و متنوعی روبه‌روست؛ دولت خودمختار کردستان عراق یکی از اصلی‌ترین تهدیدات امنیتی ایران در مرزهای غربی به‌شمار می‌آید. منطقه کردستان عراق به‌عنوان هارتلند خاورمیانه، به لحاظ ژئوپلیتیک، محل تلاقی و پیوند اقوام ترک، فارس و عرب (سامی) است. این محل بیش از ۱۰۰ سال است که آرزوی کسب خودمختاری و استقلال را در سر می‌پروراند و کردها برای رسیدن به این ایده آل، گام‌هایی بلند برداشته و هزینه‌هایی بسیار را متحمل شده‌اند که این مسئله، گویای انگیزه بالای اکراد برای نیل به این اهداف است (بوژمهرانی و پور اسلامی، ۱۳۹۲: ۸۸). در این خصوص کشورهای ترکیه، عراق، سوریه و جمهوری اسلامی ایران نیز همواره با چالشی بزرگ مواجه بوده‌اند. کشور عراق در این میان، به سبب جایگاه استراتژیکی، جمعیت بالای اکراد و ذخایر غنی نفت موجود در اقلیم کردستان این کشور (ارییل و کرکوک) همواره با چالش استقلال‌طلبی آن‌ها روبه‌رو بوده است (فرزین راد و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۹۶).

کردهای عراق به‌عنوان دومین گروه بزرگ قومی که حدود ۱۹ درصد جمعیت این کشور را در برمی‌گیرند و در چهار استان سلیمانیه، اربیل، دهوک و کرکوک و بخش‌هایی از استان‌های نینوا، صلاح‌الدین و دیاله واقع شده‌اند همواره از دلایل و موانع مهم ایجاد ملتی واحد در عراق به‌شمار می‌روند و عراق را به سمت وسوی بحران‌های متعددی سوق داده‌اند (حاجی میر خان، ۱۳۹۰). کردها توانسته‌اند در سال ۱۹۹۱ میلادی با وجود سرکوب شدید رژیم بعث عراق، با دخالت ائتلاف ضد صدام به رهبری آمریکا و سازمان ملل به تشکیل «حکومت منطقه‌ای اقلیم کردستان» مبادرت کنند (فرزین راد و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۹۶). اشغال عراق و سرنگونی رژیم صدام، تدوین قانون اساسی جدید در عراق، روی کار آمدن دولت جدید، تشکیل دولت خودمختار و سپس فدرال در عراق، شروع بحران داعش در منطقه به‌ویژه در عراق، اقدامات حکومت اقلیم در کردستان در حوزه‌های مختلف فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و نظامی و به‌خصوص ضعف دولت‌های فرا منطقه‌ای مثل آمریکا و اتحادیه اروپا و همچنین سکوت و چراغ سبز برخی دیگر از دولت‌های عرب منطقه (شیاری و فرهنگی، ۱۳۹۹: ۲۷۲) سبب شد مسعود بارزانی در کنفرانس امنیتی داووس روز ۲۵ سپتامبر ۲۰۱۷ میلادی را به‌عنوان روز همه‌پرسی استقلال اقلیم کردستان اعلام کند و به‌رغم مخالفت‌های قاطعانه و صریح دولت مرکزی عراق ترکیه و ایران و برخی از دیگر دولت‌ها، با حمایت‌های رژیم اشغالگر

قدس همه‌پرسی را برگزار و باعث تشدید نگرانی‌های ایران، ترکیه، سوریه و دولت مرکزی عراق گردد.

اقلیم کردستان به دلیل احساس تنگنای ژئوپلیتیک و علاقه عمیق به اتحاد با قدرتی فرا منطقه‌ای همواره در صدد تجدیدنظر در نظم منطقه‌ای بوده است. از سوی دیگر این منطقه دارای منابع حیاتی فراوانی می‌باشد که در کنار موقعیت راهبردی، زمینه حضور دشمنان و رقبای جمهوری اسلامی ایران را به صورت آشکار و پنهان فراهم نموده است. این منطقه در طول نیم‌قرن اخیر در مواردی به مثابه نیروی واسط برای اعمال سیاست‌های کشورهای مخالف ایران عمل نموده است که در این راستا اسکان و حمایت از نیروهای مخالف کردی در خاک اقلیم و انجام عملیات خرابکارانه در داخل ایران را می‌توان اشاره نمود. عربستان به عنوان رقیب و دشمن جمهوری اسلامی ایران، خواستار حمایت مادی از اقلیم است تا مرزهای ایران را دچار چالش کند. از سویی حضور و استقرار اپوزیسیون کردی ایران در اقلیم کردستان که دسترسی به هزاران کرد غیر شیعه، جدیدترین اطلاعات ایران را در دسترس دارد. از حدود سال ۱۳۹۷ که شاخه‌هایی از این اپوزیسیون رفتار نظامی و خشونت‌بار را اختیار کرده‌اند این موضوع اهمیت امنیتی شایان وصفی به خصوص در ارتباط با استان کردستان یافته است. فراخوان‌های مختلفی نظیر حمایت از همه‌پرسی اقلیم کردستان، تجمعات اعتراضی در ارتباط با جنگ سوریه و به ویژه مناطق کردنشین کوبانی و عفرین طی سال‌های اخیر؛ ضمن برپایی تجمعات اعتراضی در برخی موارد به خشونت کشیده شده و امنیت کشور را تحت تأثیر قرار داده است. لذا جمهوری اسلامی ایران لازم است تهدیدات امنیتی فرا روی خود در ارتباط با استان کردستان و کل کشور از طرف این منطقه را شناسایی و با برنامه‌ریزی مناسب این تهدیدات را مدیریت و آن‌ها را به فرصت تبدیل نماید؛ بنابراین هدف اصلی پژوهش حاضر، شناسایی تهدیدات امنیتی اقلیم کردستان عراق بر کردستان ایران است.

پیشینه پژوهش

در ارتباط با موضوع پژوهش حاضر، مطالعات متفاوت و متعددی صورت گرفته است که با نگاه‌های مختلف، به عوامل همگرایی و واگرایی کردستان ایران از نظام سیاسی حاکم در ایران و تهدیدات و فرصت‌های مناطق کردستان ایران اشاره داشته‌اند که در ادامه به مهم‌ترین آن‌ها اشاره می‌شود. علویان و سلمان‌تبار سوته (۱۳۹۹) در مقاله‌ای با عنوان «ملاحظات امنیتی ایران در قبال استقلال اقلیم کردستان عراق» بایان این موضوع که کردستان عراق بعد از ایجاد دولت فدرالی پیشرفت زیادی را در زمینه‌های علمی، اقتصادی و سیاسی به دست آورده است. همچنین علاوه بر پیشرفت در این

زمینه‌ها، با حمایت از سیاست‌های آمریکا در عراق و نیز ارتباط با رژیم صهیونیستی، نفوذ بیشتر در منطقه، خصوصاً در کشورهای دارای اقلیت کردنشین پیدا کرده است. وجود مرز مشترک و اشتراکات فرهنگی و مذهبی و از طرف دیگر پیشرفت‌های زیاد سال‌های اخیر در اقلیم کردستان در مقایسه با مناطق کُردنشین ایران، در کنار سهم قابل توجه کُردها در ساختار سیاسی عراق، تأثیرپذیری کُردهای ایران را از کردستان عراق افزایش داده است. نتیجه پژوهش حاکی از آن است که در شرایط کنونی (فدرالی بودن اقلیم) این تأثیرگذاری صرفاً ممکن است در بعد اقتصادی آن چشم‌گیر بوه و در سایر مؤلفه‌های امنیتی مطرح‌شده، تأثیر چندانی بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران نداشته باشد. نصری و رضایی (۱۳۹۸) نیز در مقاله‌ای با عنوان «مهم‌ترین تهدیدات فراروی جمهوری اسلامی ایران در اقلیم کردستان عراق» بایان این موضوع که مهم‌ترین تهدیداتی که از طرف اقلیم کردستان عراق امنیت جمهوری اسلامی را تهیه می‌نمایند ماهیت هویتی-سیاسی دارند؛ هدف اصلی پژوهش را کمک به تصمیم‌سازی مؤثر در حوزه مدیریت امنیتی مسائل مربوط به اقلیم کردستان از منظر جمهوری اسلامی ایران بیان نموده‌اند. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که اقلیم کردستان در آینده کوتاه‌مدت منبع تهدید برای جمهوری اسلامی ایران به‌شمار نمی‌رود اما در آینده میان‌مدت و بلندمدت حرکت‌های هویت‌خواهان در این منطقه تقویت و موجب ایجاد اختلال در امنیت جمهوری اسلامی ایران خواهد شد.

فرزین راد و همکاران (۱۳۹۸) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی مسئله همه‌پرسی استقلال اقلیم کردستان عراق و تأثیر آن بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران» سعی در رسیدن به پاسخی متقن و علمی به این پرسش‌اند که مسئله همه‌پرسی استقلال اقلیم کردستان عراق چه تأثیری بر امنیت جمهوری اسلامی ایران خواهد گذاشت. یافته‌های این مطالعه که مبتنی بر تئوری مدل سیکلی بحران مایل هاگ است، بر این موضوع دلالت دارد که عقبه تاریخی این بحران، عملاً مربوط به دوران حکومت بعث صدام و در سال ۱۹۹۱ و شکست دولت عراق از نیروهای ائتلاف به رهبری امریکاست. مرحله تکوین این بحران، به سبب حمله امریکا به عراق، قدرتمند نبودن دولت این کشور، تعارضات میان گروه‌های عرب عراقی، ظهور داعش و فرصت‌طلبی اکراد در تحولات پس از سقوط صدام بوده است. در مرحله سرکوب و جنگ‌های داخلی، می‌توان به چالش‌های نظامی اکراد و دولت مرکزی در قبال مسئله کرکوک و مسائل ژئوپلیتیکی و اقتصادی اقلیم کردستان و در نهایت به مرحله وساطت و میانجیگری به تأثیر تحریم‌های سیاسی و اقتصادی کشورهای منطقه نظیر ایران، ترکیه و عراق و مخالفت‌های بین‌المللی، مرگ جلال طالبانی، چالش‌های درونی اکراد در درون اقلیم کردستان اشاره کرد. همچنین، اخوان کاظمی، رستمی و شاهملکی (۱۳۹۶) در مقاله‌ای با عنوان «تحلیل رابطه

اسرائیل و کردستان عراق و پیامدهای امنیتی آن برای جمهوری اسلامی ایران» بر مبنای چارچوب مفهومی موازنه تهدید، تلاش نموده‌اند تا ضمن تبیین جنبه‌های مختلف سیاست‌ها و روابط اسرائیل با کردهای عراق، در راستای تحقق اهداف راهبردی این رژیم، از جمله ایجاد یک متحد استراتژیک جدید در منطقه می‌باشد که در نهایت می‌تواند تهدیدات جدی امنیتی مانند ایجاد قلمرو استراتژیک برای اسرائیل در نزدیکی مرزهای ایران، مقابله با حضور و نفوذ ایران در عراق، ایجاد محیط بحران با حمایت از استقلال عراق و تجزیه عراق، برای ج.ا.ایران در بر داشته باشد.

رضایی (۱۳۹۴) در مقاله‌ای با عنوان «اهداف و منافع رژیم صهیونیستی و اقلیم کردستان عراق و تأثیر آن بر امنیت ملی ایران» نتیجه‌گیری نموده که رژیم اشغالگر قدس به دنبال تأثیرگذاری در اقتصاد، منابع نفت و گاز، آموزش نیروهای اطلاعاتی و در نهایت اشراف اطلاعاتی بر جمهوری اسلامی ایران می‌باشد و حضور او در کردستان عراق تأثیر منفی بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران خواهد داشت. بوژ مهرانی و پور اسلامی (۱۳۹۲) نیز در مقاله‌ای با عنوان «تهدیدهای نرم خودمختاری اقلیم کردستان عراق و تأثیر آن بر کردهای ایران» با بیان این موضوع که تصویب قانون اساسی عراق در سال ۲۰۰۵ میلادی و تشکیل حکومت فدرال در عراق و در نتیجه آن، ایجاد منطقه خودمختار کردستان عراق معتقدند اهمیت یافتن فرهنگ و هویت کردی، ارتقای سطح مطالبات سیاسی، فرهنگی و اقتصادی از جمله تهدیدهای نرمی هستند که امنیت کشورمان را تهدید می‌کنند. همچنین، رحمانیان، مختاری‌نژاد و خسروی (۱۳۹۸) در مقاله‌ای با عنوان «شناسایی و اولویت‌بندی تهدیدات احتمالی امنیت ملی ج.ا.ا. در مقابله با جنگ‌های آینده»، از تحلیل عاملی اکتشافی جهت شناسایی و احصای تهدیدات احتمالی و فراروی امنیت ملی ج.ا.ایران و از تکنیک تصمیم‌گیری چند معیاره و یکپارچه در محیط فازی جهت اولویت‌بندی این تهدیدات بهره گرفته‌اند. نتایج حاصل از تحلیل عاملی نشان داد که تهدیدات احتمالی در شش حوزه تهدیدات نظامی - امنیتی، تهدیدات اقتصادی - اداری، تهدیدات اجتماعی - فرهنگی، تهدیدات سیاسی، تهدیدات سایبری و منابع - زیست محیطی قرار گرفته‌اند که تهدیدات اقتصادی - اداری و نظامی - امنیتی در شرایط کنونی کشور از دیدگاه جامعه آماری در رتبه‌های اول و دوم قرار گرفته‌اند.

بررسی پیشینه پژوهش نشان داد بیشتر تحقیقات به موضوعات و تهدیدات پیرامون اقلیم کردستان پرداخته‌اند، اما پرداختن به تهدیدات امنیتی و تخصصی برخورد کردن با این حوزه در سه قلمرو موضوع‌شناسی تهدیدات امنیتی، حوزه‌های تهدیدات امنیتی و عوامل تهدیدات امنیتی، مبحثی است

که به صورت جامع بدان پرداخته نشده و بیشتر به صورت جسته و گریخته در خلال تحقیقات مورد بررسی قرار گرفته و اشاراتی بدان‌ها شده است. لذا از این جهت که پژوهش حاضر به صورت جامع و در سه حوزه عوامل، موضوعات و حوزه‌ها به بررسی تهدیدات امنیتی اقلیم کردستان پرداخته، دارای جنبه‌های نوآورانه بوده و با پژوهش‌های مورد بررسی دارای تفاوت‌های ماهوی بوده است.

کالبد شکافی مفهومی

امنیت

امنیت به عنوان یک نیاز در اندیشه اسلامی نیز یکی از ضروری‌ترین و بزرگ‌ترین نعمات مادی و معنوی برای جوامع انسانی و حیات فردی و اجتماعی به شمار آمده است. دین اسلام یکی از اهداف رفیع تشکیل حکومت اسلامی را تأمین و برقراری امنیت در جامعه می‌داند و البته همه اقسام آن را مد نظر دارد. در نگاه مقام معظم رهبری (مدظله العالی) نیز، امنیت مسئله اساسی و مهمی است و آن را حتی از اولین نیازهای انسان مانند خوراک، پوشاک و مسکن مهم‌تر می‌داند و در نگاه ایشان کشور برای رسیدن به توسعه و پیشرفت، نیازمند امنیت است. همچنین، ایشان به عدالت در امنیت معتقدند و امنیت را متعلق به همه می‌دانند (ملکوتی، ۱۳۹۹: ۷۹). یکی از اصول مهم مطرح شده در بیانیه گام دوم انقلاب نیز موضوع امنیت و ثبات کشور و حفظ تمامیت ارضی آن و نگاه علمی و مدون این سند به پدیده‌های امنیتی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی است. در واقع، می‌توان گفت که امنیت پایه تئوری این بیانیه است؛ زیرا با ناامنی و بی‌ثباتی سیاسی نمی‌توان انتظار گسترش و ایجاد تمدن نوین اسلامی (متقی، ۱۳۹۹) و رسیدن به جامعه آرمانی انقلابی را داشت. یکی از مهم‌ترین مسائل مورد توجه کشورهای قدرتمند جهان، در شرایط کنونی نیز حرکت به سوی اولویت‌بندی تهدیدات امنیت است (مک‌گرادی^۱، ۲۰۱۵). در واقع، لازم است این اولویت‌بندی با نگاهی سیستمی و فراگیر و مبتنی بر روش‌شناسی علمی انجام پذیرد تا بتواند در تخصیص بهینه منابع مؤثر واقع شود (بینارت^۲، ۲۰۱۴). امنیت به معنای «ایمن شدن، در امان بودن، بی‌بیمی» (معین، ۱۳۷۱) و «ایمنی و آسودگی» است که در اصل از مصدر عربی «امن» اخذ شده و در زبان فارسی متداول شده است؛ بنابراین از آنجا که «امنیت» از واژه «امن» گرفته شده است، و با آن، هم‌ریشه است و معنا و مفهوم هر دو نیز یکی می‌باشد، پس باید

1. Mcgrady
2. Beinart

بگوییم که «امنیت» مترادف است با در امان بودن، ایمنی، آرامش، آسودگی و خاطر جمعی که بالطبع با هر گونه ترس، بیم و هراس، در تضاد است و هنگامی غنیمت خواهد یافت که از عوامل و موجبات ترس اثری نباشد (سهرابی، ۱۳۹۶: ۴۲). باری بوزان معتقد است فقدان امنیت و ناامنی، بازتاب ترکیبی از تهدیدها و آسیب پذیری‌هاست که جدا ساختن معنادار آن‌ها از یکدیگر ناممکن است. از نظر او مهم‌ترین مفهوم تهدید آن است که متوجه منافع ملی می‌گردد. به عبارت دیگر، تهدید پدیده‌ای است که می‌تواند ثبات یک کشور را به خطر اندازد (رشید زاده و همکاران، ۱۳۹۵: ۵۸). پاره‌ای از متون سیاسی-امنیتی، تهدید را به معنای «توانایی‌ها، نیت و اقدامات دشمنان بالفعل و بالقوه برای ممانعت از دستیابی موفقیت‌آمیز خودی به علائق و مقاصد امنیتی یا مداخله به‌نحوی که نیل به علائق و مقاصد به خطر افتد، تعریف کرده‌اند» (حسینی و محمدرضایی، ۱۳۸۳: ۸۵).

فرهنگ آکسفورد^۱ تهدید را این گونه تعریف می‌کند: «امکان به وحشت انداختن، ترساندن یا ایجاد فاجعه برای یک فرد یا جامعه، آسیب زدن به کسی یا چیزی، نتایج ناخوشایند به بار آوردن» (آکسفورد، ۲۰۰۵: ۲۴۶). صرف نظر از معانی لغوی و لفظی تهدید، در ادبیات امنیتی تعاریف و توصیف‌های گوناگونی از تهدید صورت گرفته است. وجود یک قشر خارجی منفی، فقدان امنیت، ایجاد اختلال در توانایی‌های کشورهای کشور در کسب اهداف ملی، اقداماتی که کمیت و کیفیت زندگی مردم یک کشور یا دامنه اختیارات حکومت را به‌طور جدی کاهش دهد، درک و ساخت یک دشمن با وضعیت خطرناک، محدود کردن و حس آزادی و رهایی (ریچارد^۲، ۱۹۹۹: ۱۱۸).

«تهدید^۳» واژه‌ای است که باید معنا و مفهوم آن استخراج شود. از سوی دیگر، از حیث واژه‌شناسی، یک واژه خاص برای تهدید به کار برده نمی‌شود و در توصیف این واژه باید از سایر واژه‌ها از جمله امنیت کمک گرفته شود. تهدید بیشتر به عنوان یک شاخص در شناساندن امنیت مد نظر بوده است تا اینکه خود به صورت مستقل، موضوع شناخت قرار گیرد. نخستین کاربرد این واژه، متعلق به گفتمان سلبی امنیت بود که به واسطه آن، امنیت به عنوان نبود تهدید تعریف می‌شد. لغت‌نامه آکسفورد نیز دو تعریف برای تهدید ارائه داده است؛ تهدید قصد ابراز شده برای صدمه یا آسیب رسانی یا دیگر اقدامات خصمانه علیه کسی معرفی می‌شود و در تعریف دوم به شخص یا چیزی گفته می‌شود که

1. Oxford
2. Richard
3. Threat

بتواند خطر یا صدمه‌ای ایجاد کند (عبدالله خانی و آذری، ۱۳۸۶: ۲۲؛ به نقل از قاضی زاده، ۱۳۹۹: ۱۵۱). در یک نگاه کلی به تعریف و تحلیل‌هایی از تهدید صورت گرفته، می‌توان دو رویکرد متفاوت در این زمینه را مشاهده نمود. در یک رویکرد تأکید بیشتری بر عامل و شرایط عینی واقعی وجود دارد. رویکرد اول طیف واقع‌گرایان اثبات‌گرا را در بر می‌گیرد و نظریات انتقادی و فرا اثبات‌گرایانه رویکرد دوم را طرح می‌کنند. در نگاه اول تهدید، عاملی (عواملی) عینی و خارجی است که منافع، ارزش‌ها و اهداف مورد نظر را به مخاطره می‌اندازد، در حالی که در نگاه دوم در واقع، تهدید همان درک بازیگران از شرایط خاص موجود می‌باشد. این درک لزوماً با واقعیت تطبیق نمی‌کند. تهدید عبارت از عاملی است که در آن مجموعه‌ای از ادراکات و تصورات نسبت به پدیده‌ها و رابطه آن‌ها با بقای کمیت یا کیفیت ارزش‌های اساسی و مورد احترام بر وجود خطر جدی با امکان نابودی آن ارزش‌ها دلالت می‌کنند (گروه مطالعاتی امنیت ملی، ۱۳۸۶: ۱۹۹-۹۹).

تهدید و رابطه آن با امنیت

در رابطه با تهدید و امنیت نظریه‌های مختلفی وجود دارد. اعتقاد بر این است که امنیت و تهدید یک مفهوم و یک متغیر وابسته و دست‌دوم نیست و دارای مبانی و محتوای پیچیده فلسفی است. در نظریه رئالیستی، امنیت سلبی است به این معنی که امنیت با نبود عامل دیگری که از آن به تهدید یاد می‌شود، تعریف شده است. این گفتمان دارای پیشینه تاریخی طولانی است. شاخص بارز نظریه رئالیستی و مطالعات امنیتی سلبی، تأکید بر بعد نظامی در تحلیل امنیت و تهدیدات است؛ از این دیدگاه برای مقابله با تهدید، توان نظامی را باید افزایش داد. اصلی‌ترین منبع مورد وثوق و ارجاع در این زمینه کتاب هانس جی مورگنتا^۱ با عنوان سیاست میان‌ملتها است. مورگنتا بر آن است که هدف سیاست عبارت است از کسب، حفظ و گسترش قدرت. این نظریه در ایران مورد توجه و تفسیر و استناد فراوانی واقع شده است (مرادیان، ۱۳۹۰: ۸۰-۶۶).

نظریه دیگر در رابطه با تهدید و نگاه به امنیت نظریه ایدئالیستی است که نگاه ایجابی به امنیت و تهدید دارد. این نظریه بر آن است تا با پرهیز از سلبی‌نگری صرف و توجه به ابعاد ایجاد امنیت، تعریف و تصویر جامع‌تری ارائه شود. در این گفتمان، امنیت به نبود تهدید تعریف نمی‌شود، بلکه افزون بر فقدان تهدید، وجود شرایط مطلوب برای تحقق اهداف و خواسته‌های ملی نیز مد نظر است.

1. Hans J. Morgetta

این رویکرد برای امنیت و تهدید، ماهیت تأسیسی قائل است و بر این باور است که تهدید، تنها در وضعیتی وجود دارد که آن جامعه در سطح قابل قبولی از اطمینان و رضایت برای تحصیل و پاسداری از منافع ملی و ارزش‌های حیاتی‌اش نباشد؛ بنابراین امنیت ملی در این گفتمان عبارت است از توانایی و شرایط عینی که در بستر آن می‌توان به منافع ملی دست‌یافت (افتخاری، ۱۳۸۳: ۱۶). تهدیدات متوجه امنیت ملی ناشی از توانایی‌ها، نیت و اقدامات دشمنان بالفعل و بالقوه داخلی و خارجی برای ممانعت از دستیابی موفقیت‌آمیز به منافع، علایق و مقاصد ملی است.

متغیرهای تهدید

عبداله خانی در خصوص تهدید به سه متغیر عامل تهدید، موضوع تهدید و حوزه تهدید تأکید دارد:

۱- موضوع تهدید

موضوع تهدید، وضعیت، پدیده، فعالیت یا رخدادی است که به نظر می‌رسد فعالیت‌های درونی و بیرونی انتقال، پشتیبانی یا ایجاد خطر در موجودیت یا دارایی‌های حیاتی بازیگر مورد آماج را در خود دارد. موضوع تهدید که می‌تواند وضعیت، پدیده، روند، جریان یا رویدادی باشد که در واقع ظرف تهدید و نشان‌دهنده موجودیت، طبیعت و ویژگی‌های تهدید است. رابطه میان عامل و حوزه تهدید بدون موضوع آن بی‌معناست. این موضوع تهدید است که به چنین رابطه‌ای معنا می‌دهد و باعث تکمیل سازمان معنایی تهدید می‌گردد (عبداله خانی و آذری، ۱۳۸۷: ۲۵).

۲- کار گزار یا عامل تهدید

عامل تهدید در واقع هویت (شخصی یا سازمانی) یا چیزی است که به‌طور بالفعل یا بالقوه توانایی ایجاد، انتقال یا پشتیبانی از تهدید را دارد. تهدید بدون عامل هیچ‌گاه نزد حوزه تهدید (تهدیدشونده) یا بازیگر مورد تهدید یا ادراک‌کننده تهدید ایجاد نمی‌شود؛ اما عامل می‌تواند یک بازیگر امنیتی مانند «دولت یا یک نهاد بزرگ دولتی» یک فرآیند نامطلوب مانند «فرآیند امنیتی کردن موضوعات توسط شورای امنیت سازمان ملل متحد» یک ساختار مانند «ساختار تک‌قطبی نظام بین‌المللی» یک شیء مانند «سلاح‌های هسته‌ای یا موشک‌های ضد موشک» یا یک وضعیت طبیعی مانند «زلزله» باشد (عبداله خانی و آذری، ۱۳۸۷: ۲۸).

بدیهی است ابرقدرت‌ها از حیث توانایی در صدر اولویت عوامل تهدیدزا و دولت‌های ورشکسته در پایین‌ترین رده قرار خواهند داشت. البته این نوع طبقه‌بندی بیشتر برای تهدید بر پایه عوامل

ساختگی مفید است اما اگر عامل تهدید طبیعی باشد، مانند زلزله یا یک وضعیت جهانی باشد مانند گرم شدن کره زمین، این نوع طبقه‌بندی برای تعیین توانایی عامل تهدید مفید نیست. انگیزه و عوامل تهدید را به چهار دسته اصلی به این شرح می‌توان طبقه‌بندی نمود؛ انگیزه‌های ایدئولوژیک؛ انگیزه‌های منفعت‌محور (سود)؛ انگیزه‌های فردی و انگیزه‌های ملی؛

۳- حوزه تهدید

حوزه تهدید هویت یا چیزی است که موجودیت و یا دارایی‌های حیاتی آن در معرض خطر قرار گرفته است (عبداله خانی و آذری، ۱۳۸۷: ۲۱). حوزه تهدید بر سه پایه «محیط امنیتی»، «بازیگران امنیتی ساز» و «اهداف مرجع و دارایی‌های کلیدی» قرار دارد. در این چارچوب محیط امنیتی به محیط جغرافیایی اطلاق می‌شود که در آن دو معیار «وابستگی متقابل امنیتی» و «الگوهای دوستی و دشمنی» همواره و باقوت موجود باشد (عبداله پور، ۱۳۸۷: ۳۳).

اهداف مرجع و دارایی‌های کلیدی مهم‌ترین بخش از هویت حوزه تهدید را تشکیل می‌دهند. اهداف مرجع به چیزهایی گفته می‌شود که ادعای مشروع بقا در مورد سیستم مورد نظر را به همراه داشته باشند؛ برای مثال هویت ملی در چارچوب یک دولت-کشور به مثابه یک سیستم می‌تواند هدف مرجع باشد؛ زیرا یکی از مؤلفه‌های بقای چنین سیستمی هویت ملی است.

اقلیم کردستان عراق: وضعیت جغرافیایی و تحولات تاریخی اقلیم کردستان عراق شامل سه استان دهوک، سلیمانیه و اربیل است که در سال ۲۰۰۵، مطابق با قانون اساسی عراق جدید متولد شد. این منطقه از حیث ژئوپلیتیک، اقتصادی و نیز سیاسی - هویتی دارای اهمیت شایانی است به گونه‌ای که چهار بازیگر همسایه (سوریه، ترکیه، عراق و ایران) تمام تحولات قهری و تحرکات عمدی منطقه مزبور را رصد می‌کنند. این منطقه بیش از ۴۰/۰۰۰ کیلومتر مربع وسعت و حدود ۵ میلیون نفر جمعیت دارد که شامل استان‌های اربیل، سلیمانیه، دهوک و برخی از قسمت‌های استان‌های نینوا، تمیم و دیاله است. وسعت استان اربیل ۱۴/۴۷۱ کیلومتر مربع و جمعیت آن ۱/۳۴۵/۱۶۶ نفر، وسعت استان دهوک ۱۰/۹۵۶ کیلومتر مربع و جمعیت آن بیش از ۱/۰۰۰/۰۰۰ نفر و وسعت استان سلیمانیه ۲۰/۴۴۱ کیلومتر مربع و جمعیت آن ۲/۴۹۲/۰۰۰ نفر است (رضایی، ۱۳۹۴: ۴۵).

ساختار سیاسی در اقلیم کردستان عراق مستقل از حکومت مرکزی عراق است و خود، دارای مجلس و قانون اساسی و هیئت‌وزیران است و این موضوع آن‌ها را در اتخاذ تصمیمات منطقه‌ای

مستقل نموده و یکی از ظرفیت‌های آن‌ها به‌شمار می‌رود. در پی ناآرامی‌های پاییز ۲۰۱۹ در شهرهای عراق، در خصوص ساختار حکومتی این کشور گمانه‌های جدیدی (ریاستی کردن کشور و...) طرح شده است که مقامات اقلیم به‌شدت با آن مخالف هستند.

نیروهای مسلح حکومت اقلیم کردستان را پیش‌مرگ‌ها تشکیل می‌دهند که به‌صورت سنتی به این نام شهرت دارند. ساختار نیروهای مسلح و اطلاعاتی - امنیتی در کردستان عراق شامل نیروهای حزب اتحادیه میهنی به رهبری جلال طالبانی و حزب دموکرات به رهبری مسعود بارزانی است که با توجه به استعداد آن‌ها همواره یکی از منابع حیاتی اقلیم کردستان محسوب شده است. سلاح و تجهیزات هر دو حزب عمدتاً سلاح سبک و نیمه سنگین نظیر دوشکا، توپ ضد هوایی، خمپاره و تعدادی سلاح نیمه سنگین نظیر تانک نفربر زرهی و انواع توپ‌هاست (نامی و محمدپور، ۱۳۸۷: ۱۰۸-۱۰۳). از جمله مهم‌ترین نقاط قوت نیروهای نظامی اقلیم می‌توان به حس جنگ‌جویی و رشادت در پیش‌مرگ‌ها، صعب‌العبور بودن منطقه اقلیم، آشنایی به جنگ‌های چریکی، پیشینه طولانی در مبارزه با دولت‌های قبل و تعداد نفرات قابل توجه اشاره نمود که یکی از منابع و توانمندی‌های اقلیم کردستان عراق محسوب می‌شود (رضایی، ۱۳۹۴: ۵۸).

روش پژوهش

پژوهش حاضر از نظر نوع و ماهیت، کاربردی و روش انجام آن، توصیفی-تحلیلی و تبیینی است. رویکرد حاکم بر پژوهش نیز رویکرد کیفی است. رویکرد حاکم بر پژوهش نیز رویکرد کیفی است. جامعه آماری پژوهش شامل کارشناسان و متخصصان حوزه امنیتی استان کردستان و به‌خصوص مناطق مرزی است که از نزدیک با اقدامات اقلیم کردستان و تأثیرات امنیتی آن در ارتباط می‌باشند. حجم نمونه آماری بر اساس حد اشباع نظری برابر ۲۳ نفر مشخص شد. برای جمع‌آوری اطلاعات علاوه بر استفاده از منابع اطلاعاتی و کتابخانه‌ای از مصاحبه نیمه ساختاریافته استفاده شد. تجزیه و تحلیل داده‌ها در محیط نرم‌افزار MAXQDA و براساس روش تحلیل محتوا در سه مرحله رمزگذاری آزاد (تم‌ها)، رمزگذاری محوری (مقوله‌ها) و رمزگذاری گزینشی (مفاهیم) انجام گرفت. برای بررسی پایایی تحقیق با استفاده از کمیته راهنما و اجرای برنامه مصاحبه استفاده شد؛ به این شیوه که با توجه به موضوع تحقیق و با هماهنگی با اساتید راهنما و مشاور سه نفر از

اعضای مصاحبه‌شونده که به‌عنوان مدرس در دانشگاه نیز مشغول به فعالیت بوده و دارای مدارج بالای علمی می‌باشند؛ به‌عنوان کمیته راهنما انتخاب شدند، سپس با کمک این افراد مواردی نظیر هدایت دقیق جریان مصاحبه برای گردآوری داده‌ها و فرآیندهای به‌کار رفته در تفسیر داده‌های مستخرج از مصاحبه‌ها مورد بررسی قرار گرفت.

تجزیه و تحلیل وضعیت جمعیت‌شناختی جامعه آماری

آمار توصیفی افراد مصاحبه‌شونده نشان می‌دهد هیچ‌کدام در سنین زیر سی سال قرار نداشته‌اند، ۳۰.۴۳ درصد در سن ۳۰ - ۳۵ سال، ۳۰.۴۳ درصد در سن ۳۵ - ۴۰ سال، ۲۱.۷۹ درصد در سن ۴۰ - ۴۵ سال و ۱۷.۳۹ درصد باقی‌مانده نیز در سنین بالای ۴۵ سال قرار داشته‌اند. از میان کل افراد جامعه آماری مصاحبه‌شونده ۵۶.۵۲ درصد دارای مدرک لیسانس بوده‌اند؛ ۹ نفر (۳۹.۱۳ درصد) دارای مدرک کارشناسی ارشد، ۱ نفر (۴.۳۴ درصد) دارای مدرک دکتری بوده‌اند. وضعیت سنوات خدمتی افراد جامعه آماری مورد مصاحبه نیز نشان داد تنها ۲ نفر (۶.۶۶ درصد) دارای سنوات خدمتی کمتر از ۱۵ سال بوده است. ۵ نفر (۱۶.۶۶ درصد) دارای سنوات خدمتی ۱۵ تا ۲۰ سال، ۴ نفر (۱۳.۳۳ درصد) دارای سنوات خدمتی ۲۰ تا ۲۵ سال و ۱۹ نفر (۶۳.۳۳ درصد) دارای سنوات خدمتی بالای ۲۵ سال می‌باشند. همچنین از ۲۳ نفر مصاحبه‌شونده ۱۸ نفر (۷۸.۲۶ درصد) در ناجا و مرزبانی، ۳ نفر (۱۳.۰۴ درصد) در سپاه، ۲ نفر (۸.۶۹ درصد) در اطلاعات مشغول به‌خدمت می‌باشند.

تحلیل مصاحبه‌های پژوهش

از آنجایی که مصاحبه‌های پژوهش حول سه محور موضوعات تهدید امنیتی، حوزه تهدیدهای امنیتی و عوامل تهدید امنیتی اقلیم کردستان در استان کردستان است، در این بخش از مقاله به ارائه پاسخ سؤالات پژوهش در ارتباط با محورهای تهدید امنیتی پرداخته شده است.

سؤال ۱. موضوعات تهدید امنیتی اقلیم کردستان عراق بر کردستان ایران کدام‌اند؟

جدول ۱ : موضوعات تهدید امنیتی از اقلیم کردستان برای استان کردستان

مفهوم	مقوله	گویه	ارجاع	درصد
موضوعات تهدید امنیتی	پدیده قاچاق و ضعف زیرساخت‌های اقتصادی و ساختاری	قاچاق سلاح و مهمات	۱۴	۶۱.۱۲
		پدیده کوله‌بری عاملی برای جابه‌جایی اطلاعات	۲	۸.۱
		ضعف زیرساخت‌های اقتصادی در منطقه	۲	۸.۱
		کم توجهی مرکز به ساکنان نوار مرزی	۴	۶.۳
		وضعیت معیشت ساکنان نوار مرزی	۶	۴.۵
		بالا بودن نرخ بیکاری ساکنان نوار مرزی	۵	۵.۴
		سرما به‌گذاری پایین دولت در زیرساخت‌های اقتصادی استان	۵	۵.۴
		روی آوردن بخش عمده‌ای از جمعیت به قاچاق کالا جهت تأمین نیازهای اولیه زندگی	۱۰	۹
		فعالیت گروه‌های معاند در نوار مرزی	۲	۸.۱
		تمایل برخی از ساکنان نوار مرزی به جذب در گروهک‌های معاند به دلیل شرایط اقتصادی حاکم بر منطقه	۶	۴.۵
حمایت از گروهک‌های تروریستی معاند جولان این گروه‌ها در منطقه		سابقه فعالیت گروهک‌های معاند در منطقه و اوایل انقلاب و حال حاضر	۴	۶.۳
		جذب جوانان به گروهک‌های تروریستی معاند نظام	۱۴	۶۱.۱۲
		سازمان‌دهی و حضور گروهک‌های تروریستی معاند نظام در اقلیم کردستان عراق	۵	۵.۴
		تردد‌های غیرقانونی در پوشش گردشگری	۵	۵.۴
سلفی‌گری و ترویج آن توسط قدرت‌های منطقه‌ای		تبلیغات و هزینه گسترده قدرت‌های منطقه‌ای همچون عربستان و قطر در ترویج سلفی‌گری در محدوده استان کردستان ایران	۴	۶.۳
		جذب ساکنان نوار مرزی به گروه‌های تندرو مذهبی نظیر سلفی، داعش و... تحت تأثیر تردد‌های مرزی	۶	۴.۵
حضور و فعالیت کشورهای معاند جمهوری اسلامی		حضور دولت‌های استعماری غربی و رژیم اشغالگر قدس در کردستان عراق	۵	۵.۴
		قربت‌های قومی، مذهبی و تاریخی بین ساکنان استان کردستان با ساکنان اقلیم کردستان عراق	۲	۸.۱
قربت‌های قومی، زبانی و مذهبی		دامن زدن به ناراضی‌های موجود	۵	۵.۴
		ساختار فرا فدرالی اقلیم کردستان عراق	۵	۵.۴
ساختار حکومتی اقلیم کردستان				

همان گونه که از سؤال اول پژوهش نیز مشخص است در این سؤال هدف بررسی و شناخت موضوعاتی است که به عنوان تهدید امنیتی از سوی اقلیم کردستان برای استان کردستان مترتب می‌باشد همچنان که از جدول ذیل نیز مشخص است قاچاق اسلحه از اقلیم کردستان عراق به استان کردستان ایران با فراوانی تکرار ۱۴ و ۱۲. ۶۱ درصد اصلی‌ترین موضوع تهدیدزای اقلیم کردستان برای استان کردستان به‌شمار می‌آید. همچنین روی آوردن بخش عمده‌ای از جمعیت به قاچاق کالا جهت تأمین نیازهای اولیه زندگی با فراوانی ۱۰ و ۹ درصد از کل کدهای استخراج شده در این حوزه رتبه دوم را به خود اختصاص داده است. این امر توجه بیشتر دولتمردان و سیاست‌مداران را به سیاست‌های آمایش سرزمین و بهبود وضعیت معیشت مرزنشینان بیش از پیش گوشزد می‌نماید. سه کد: ۱- تمایل برخی از ساکنان نوار مرزی به گروهک‌های معاند به دلیل شرایط اقتصادی حاکم بر منطقه، ۲- جذب ساکنان نوار مرزی به گروه‌های تندرو مذهبی نظیر سلفی، داعش و... تحت تأثیر تردهای مرزی و ۳- وضعیت معیشت ساکنان نوار مرزی با فراوانی تکرار ۶ بار و احتساب ۵.۴ درصد از کل کدهای استخراجی در این مؤلفه در رتبه سوم قرار دارند؛ بنابراین این موضوعات نیز از اصلی‌ترین تهدیدات امنیتی است که از سوی اقلیم کردستان عراق برای استان کردستان ایران مترتب است.

تم‌های استخراج شده در قالب ۶ مقوله: ۱- پدیده قاچاق و ضعف زیرساخت‌های اقتصادی و ساختاری، ۲- حمایت از گروهک‌های تروریستی معاند جولان این گروه‌ها در منطقه، ۳- سلفی‌گری و ترویج آن توسط قدرت‌های منطقه‌ای، ۴- حضور و فعالیت کشورهای معاند جمهوری اسلامی، ۵- قرابت‌های قومی، زبانی و مذهبی و ۶- ساختار حکومتی اقلیم کردستان؛ و زیر مفهوم موضوع تهدید امنیتی قابل طبقه‌بندی است.

سؤال ۲: عوامل تهدید امنیتی اقلیم کردستان عراق بر کردستان ایران کدام‌اند؟

جدول ۲: عوامل تهدید امنیتی از اقلیم کردستان برای استان کردستان

مفهوم	مقوله	گویه	ارجاع	درصد
تبدیل اقلیم کردستان به بستر معادلات کشور		بستر سازی اقلیم کردستان برای سایر دشمنان نظام	۲	۶۱.۱
		حضور امریکا- اسرائیل و عربستان به عنوان عاملان اصلی تهدید	۱۵	۰۹.۱۲
		روابط سیاسی و محافظه کارانه اقلیم با رژیم اشغالگر قدس	۸	۴۵.۶
		اقلیم کردستان عراق به عنوان بستر فعالیت سرویس های جاسوسی	۱۶	۴۱.۱۲
		هوشیاری دستگاه های امنیتی و فریب سرویس های امنیتی	۲	۶۱.۱
تقویت هویت کردی		تلاش مسئولان اقلیم کردستان برای ایجاد کشور مستقل کردی	۴	۲۲.۳
		ترویج افکار و آرمان های گروه های اپوزیسیون و تجزیه طلب	۱۱	۸۷.۸
		تبلیغات گسترده ناسیونالیسم کردی از سوی اقلیم	۸	۴۵.۶
		تأکیدات مسئولان اقلیم بر کردستان یکپارچه	۴	۲۲.۳
		حمایت اقلیم از جریانات کردی کشورهای با اقلیت کردی	۱۲	۶۷.۹
		تبدیل اقلیم به تریبون ضد انقلاب و اپوزیسیون کردی	۷	۶۴.۵
		مجهز شدن دولت اقلیم کردستان به سلاح های جنگی	۴	۲۲.۳
تبدیل شدن کردستان به قدرت منطقه ای		تشکیل و تقویت ارتش مستقل اقلیم کردستان تحت عنوان پیش مرگ ها	۴	۲۲.۳
		امکان برقراری روابط خارجی توسط مسئولان اقلیم	۴	۲۲.۳
		قدرت یافتن نیروهای نظامی حافظ اقلیم که تحت فرمان رئیس اقلیم قرار دارند	۴	۲۲.۳
		اختلاف تراشی مسئولان اقلیم با دولت مرکزی عراق	۴	۲۲.۳
		شرایط مساعدتر اقتصادی ساکنان اقلیم نسبت به شرایط اقتصادی ساکنان نوار مرزی استان کردستان	۷	۶۴.۵
		خلأ مرزی و تردد عناصر تروریستی	۳	۴۱.۲
کانون بحران های منطقه ای		جنگ و درگیری در کشورهای هم مرز	۱	۸.۰
		عدم ثبات سیاسی، امنیتی در منطقه	۶	۸۳.۴

شناسایی عوامل تهدید امنیتی مترتب از سوی اقلیم کردستان برای کشور و به خصوص استان کردستان هدف اصلی طرح این سؤال می باشد. بررسی نتایج حاصل نشان می دهد این موضوع که اقلیم کردستان تبدیل به بستری برای فعالیت سرویس های جاسوسی کشورهای بیگانه گردیده با فراوانی تکرار ۱۶ رتبه اول را در بین عوامل تهدید امنیتی اقلیم برای کشور و استان کردستان به خود اختصاص داده است.

حضور رژیم اشغالگر قدس و عربستان به عنوان عاملان اصلی تهدیدات منطقه‌ای کشور در اقلیم کردستان با احتساب ۰۹.۱۲ درصد از کلیه کدهای مطرح شده از سوی اعضای جامعه آماری پژوهش در رتبه دوم اهمیت قرار دارد. همچنین حمایت‌های پیدا و پنهان اقلیم و سران آن از جریانان کردی کشورهای با اقلیت جمعیت کرد با ۶۷.۹ درصد در رتبه سوم اهمیت قرار دارد، ترویج افکار و آرمان‌های گروه‌های اپوزیسیون و تجزیه طلب، رتبه چهارم را به خود اختصاص داده است، تبلیغات گسترده ناسیونالیسم کردی از سوی اقلیم و روابط سیاسی و محافظه کارانه اقلیم با رژیم اشغالگر قدس رتبه پنجم را در بین دیگر مؤلفه‌های مورد بررسی به خود اختصاص داده‌اند. سایر مؤلفه‌های مربوط به عامل تهدیدات امنیتی اقلیم برای استان کردستان عبارت‌اند از: عدم ثبات سیاسی- امنیتی در منطقه، مجهز شدن دولت اقلیم کردستان به سلاح‌های جنگی، تشکیل و تقویت ارتش مستقل اقلیم کردستان تحت عنوان پیش‌مرگ‌ها، تأکیدات مسئولان اقلیم بر کردستان یکپارچه، امکان برقراری روابط خارجی توسط مسئولان اقلیم، تلاش مسئولان اقلیم کردستان برای ایجاد کشور مستقل کردی، قدرت یافتن نیروهای نظامی حافظ اقلیم که تحت فرمان رئیس اقلیم قرار دارند، خلأ مرزی و تردد عناصر تروریستی، بسترسازی اقلیم کردستان برای سایر دشمنان نظام، عدم هوشیاری دستگاه‌های امنیتی و فریب سرویس‌های امنیتی و جنگ و درگیری در کشورهای هم‌مرز؛ توجه به این مؤلفه‌ها و تلاش برای کاهش تهدیدات پیش‌رو از اصلی‌ترین موضوعاتی است که بایستی در راستای تأمین امنیت پایدار مورد توجه قرار گیرد.

تم‌های استخراج شده این سؤال نیز در قالب ۵ مقوله: ۱- تبدیل اقلیم کردستان به بستر معاندان کشور، ۲- تقویت هویت کردی، ۳- تبدیل شدن کردستان به قدرت منطقه‌ای، ۴- بی‌توجهی به تحرکات مرزی توسط اقلیم و ۵- کانون بحران‌های منطقه‌ای می‌باشد. همچنین مقوله‌های پنج‌گانه زیر مفهوم عامل تهدید امنیتی است.

سؤال ۳: حوزه‌های تهدید امنیتی اقلیم کردستان عراق بر کردستان ایران کدام‌اند؟

جدول ۳: عوامل حوزه‌های تهدید امنیتی از اقلیم کردستان برای استان کردستان

مفهوم	مقوله	گویه	ارجاع	درصد
حوزه تهدید امنیتی	تقابل با فرآیند دولت-ملت‌سازی ایرانی	تحریک حس ناسیونالیستی	۶	۳۸.۶
		تأکید بر قوم‌گرایی و تحریکات قومی	۵	۳۱.۵
		نفوذ در حوزه‌های فرهنگی و تقویت قوم‌گرایی در کشور	۴	۲۵.۴
		کشیده شدن ناآرامی‌ها و ناامنی‌های اقلیم کردستان به مناطق کردنشین و به‌خصوص استان کردستان	۳	۱۹.۳
		دامن زدن به مسائل قومی	۶	۳۸.۶
		واگرایی در بین اقوام و مذاهب کشور	۹	۵۷.۹
		جذب جوانان به گروهک‌های معاند و اپوزیسیون کردی	۸	۵.۸
مشروعیت بخشیدن به گروه‌های تندرو مذهبی	ترویج سلفی‌گری و دیگر گروه‌های تندرو مذهبی	۵	۳۱.۵	
به چالش کشیدن قدرت و مشروعیت حکومت مرکزی ایران	به چالش کشیدن مشروعیت سیاسی دولت مرکزی	۳	۱۹.۳	
	تفرقه‌افکنی بین ساکنان استان با مرکز نشینان	۶	۳۸.۶	
فضاسازی رسانه‌ای و مشروعیت بخشیدن به اپوزیسیون کردی	شنود و هک فضای مجازی	۳	۱۹.۳	
	شایعه‌پراکنی و پخش اخبار کذب	۴	۲۵.۴	
	بسترسازی فعالیت رسانه‌ای برای گروه‌های معاند نظام	۳	۱۹.۳	
تهدید امنیت ملی	فعالیت‌های رسانه‌ای گروهک‌های معاند	۱۱	۷.۱۱	
	تلاش برای تضعیف حاکمیت مرکزی	۵	۳۱.۵	
	نفوذ اعضای گروه‌های تروریستی به داخل کشور با فریب‌ادعای پشیمانی	۳	۱۹.۳	
	ناامن‌سازی مناطق مرزی کشور	۵	۳۱.۵	
		افزایش تردهای غیرقانونی و رونق فعالیت‌های قاچاق در مرزها	۵	۳۱.۵

هدف از طرح این سؤال شناسایی حوزه‌های تهدیدزای اقلیم کردستان عراق برای استان کردستان ایران می‌باشد. نتایج بررسی کیفی مصاحبه‌های انجام‌گرفته نشان داد از بین کدهای استخراج‌شده در این سؤال، فعالیت‌های رسانه‌ای گروهک‌های معاند با احتساب ۷.۱۱ درصد از کلیه کدهای اشاره‌شده توسط اعضای جامعه آماری پژوهش رتبه اول را به خود اختصاص داده است، واگرایی

در بین اقوام و مذاهب کشور و جذب جوانان به گروهک‌های معاند و اپوزیسیون کردی به ترتیب با ۵۷.۹ و ۵.۸ درصد رتبه دوم و سوم را به خود اختصاص داده‌اند.

تم‌های این سؤال هم در ۵ مقوله: ۱- تقابل با فرآیند دولت-مات‌سازی ایرانی، ۲- مشروعیت بخشیدن به گروه‌های تندرو مذهبی، ۳- به چالش کشیدن قدرت مشروعیت حکومت مرکزی ایران، ۴- فضا سازی رسانه‌ای و مشروعیت بخشیدن به اپوزیسیون کردی و ۵- تهدید امنیتی و زیر مفهوم حوزه تهدید امنیتی قرار می‌گیرند.

نتیجه‌گیری

منطقه خاورمیانه به دلیل تکثر هویت‌های قومی، مذهبی و نژادی و دولت-ملت‌سازی‌های ناقص و ساختگی در تاریخ منطقه، همواره با چالش‌های متعددی روبه‌رو بوده است. در شرایط کنونی دولت ملت‌سازی در عراق و تحولات منطقه کردستان آن، متغیر مهمی برای تحولات آینده خاورمیانه، محسوب می‌شود؛ چراکه هرگونه تغییر در وضعیت کردها در این کشور، به صورت مستقیم بر کشورهای منطقه تأثیر می‌گذارد. در این میان روابط پنهانی و استراتژیک اسرائیل و کردهای عراق که بر پایه منافع مشترک دوجانبه کردها و اسرائیل برقرار شده و توسعه یافته است، پیامدهای منفی سیاسی، امنیتی، اقتصادی و اجتماعی بسیاری برای دولت‌های منطقه و به‌ویژه ایران به دنبال دارد و این مدعا در پژوهش حاضر از نگاه تهدیدات امنیتی اقلیم کردستان عراق بر کردستان ایران مورد بررسی قرار گرفته است.

منطقه کردستان عراق به‌عنوان هارتلند خاورمیانه، به لحاظ ژئوپلیتیک، محل تلاقی و پیوند اقوام ترک، فارس و عرب (سامی) است. این محل بیش از ۱۰۰ سال است که آرزوی کسب خودمختاری و استقلال را در سر می‌پروراند و کردها برای رسیدن به این ایده آل، گام‌هایی بلند برداشته و هزینه‌هایی بسیار را متحمل شده‌اند. شکل‌گیری اقلیم کردستان پس از سقوط رژیم بعث در عراق نیز از جمله دستاوردهای آنان به‌شمار می‌آید. اقلیم کردستان به‌عنوان هارتلند خاورمیانه به‌واسطه قربات‌های قومی، مذهبی و تاریخی با اکراد در کشورهای ایران، سوریه و ترکیه به‌عنوان تهدیدی بالقوه برای این کشورها قلمداد می‌گردد و هریک از این کشورها سعی دارند تا اشراف اطلاعاتی و تلاش امنیتی قابل توجهی را نسبت به این منطقه داشته باشند.

نتیجه بررسی الگوی کردستان عراق و حکومت منطقه‌ای آن با وجود داشتن نقاط مشترک

فراوان با الگوی خودمختاری و فدرالیسم، در زمره هیچ کدام از آن‌ها قرار نمی‌گیرد، زیرا اختیارات و صلاحیت‌هایی که در چارچوب قانون اساسی عراق به حکومت منطقه‌ای کردستان اعطا شده است، نظیر برقراری روابط خارجی، داشتن نیروی نظامی موسوم به «پیش‌مرگ» یا «حافظان اقلیم» که در حکم ارتش و وظیفه دفاع از مرزهای منطقه فدرال را عهده‌دار هستند، انتخاب سیستم سه قوه و تفکیک قوای سه‌گانه از هم در اداره منطقه فدرال کردستان، توزیع قدرت در ابعاد کانونی و فضایی بر اساس قانون، توانایی پارلمان کردستان در وتو کردن و اصلاح قوانین فدرال، اولویت قوانین مصوب پارلمان کردستان بر قوانین حکومت و پارلمان فدرال، در اختیار داشتن شغل‌های کلیدی و حساس در حکومت مرکزی که در مواقع ضرورت مانند اهرم فشار عمل می‌کند و... باعث شده است که الگوی کردستان عراق در مرحله بالاتری از خودمختاری و فدرالیسم موجود در دنیا قرار گیرد؛ به عبارت دیگر، مدل کردستان عراق را نمی‌توان در چارچوب الگوهای جهان طبقه‌بندی کرد بلکه در حالت بینابینی بین فدرالیسم و استقلال قرار دارد. بر همین اساس می‌توان الگوی آن را الگوی فراقدرالی نامید.

نتایج پژوهش نشان داد روابط نزدیک مسئولان اقلیم کردستان با رژیم اشغالگر قدس سبب نزدیک شدن این رژیم به مرزهای کشور و سعی در تأثیرگذاری بر حوزه‌های سیاسی، اقتصادی و نفوذ در قلمرو استراتژیک ایران گردیده است؛ این نتیجه با نتیجه تحقیق اخوان کاظمی، رستمی و شاهملکی (۱۳۹۶) و رضایی (۱۳۹۴) نزدیک می‌باشد. همچنین از آنجایی که مشخص شد یکی از تهدیدهای متأثر از اقلیم کردستان در کشور ناشی از راهبردهای جنگ نرم این اقلیم در مرزهای غربی کشور می‌باشد می‌توان ادعان داشت از این نظر نتایج پژوهش با نتیجه پژوهش پورمهرانی و پور سلامی (۱۳۹۲) همسو و هم‌جهت می‌باشد. نتایج پژوهش همچنین با یافته‌های علویان و سلمان‌تبار سوته (۱۳۹۹) و نصری و رضایی (۱۳۹۸) از دو جنبه ملاحظات امنیتی در قبال اقلیم و رتبه‌بندی تهدیدات اقلیم کردستان بر کشور ایران دارای قرابت می‌باشد. بنابراین، ساختار مدیریتی فراقدرالی اقلیم کردستان عراق در کنار نزدیکی و قرابت‌های قومی و مذهبی که ساکنان اقلیم با ساکنان مناطق مرزی کشور به خصوص استان کردستان دارا می‌باشند سبب گردیده تا میزان تأثیرگذاری تحرکات اقلیم کردستان در استان کردستان در سطح بالایی قرار داشته باشد. این موضوع سبب گردید تا تهدیدات امنیتی اقلیم کردستان بر استان کردستان در سه قلمرو موضوع تهدید، حوزه تهدید و عامل تهدید مورد بررسی قرار گیرد.

نتایج مربوط به بررسی موضوع تهدیدات امنیتی اقلیم کردستان عراق بر استان کردستان ایران نشان داد که موضوعاتی از قبیل قاچاق روزافزون سلاح و مهمات از سمت اقلیم کردستان به داخل کشور؛ جذب جوانان سکونت گاه‌های شهری و روستایی استان به گروه‌های تروریستی معاند نظام مستقر در اقلیم کردستان نظیر حزب منحل کومله، دموکرات، پژاک و گروه‌های تندرو مذهبی نظیر سلفی جهادی و...؛ حضور دولت‌های استعماری نظیر انگلستان و آمریکا و همچنین رژیم اشغالگر قدس و عربستان در اقلیم کردستان و اقدامات مخرب امنیت کشور توسط این کشورها؛ بالا بودن نرخ بیکاری ساکنان نوار مرزی و وضعیت نامناسب معیشت ساکنان این مناطق نسبت به ساکنان آن سوی مرزها در اقلیم کردستان می‌تواند بر تمایلات بیشتر ساکنان این مناطق به اقلیم کردستان و آرمان‌های اپوزیسیون کردی تأثیر به‌سزایی داشته باشد و استقرار و فراهم‌سازی بستر مناسب برای فعالیت گروهک‌های اپوزیسیون کردی نظیر حزب دموکرات کردستان ایران و حزب منحل کومله و حزب پژاک می‌تواند در قالب موضوعات تهدیدزای امنیتی از طرف کردستان عراق بر کردستان ایران مطرح شوند.

بررسی نتایج مربوط به عامل تهدید امنیتی نیز نشان داد که حضور و برقراری روابط بین اقلیم کردستان با کشورهای آمریکا، انگلیس، عربستان و رژیم اشغالگر قدس اصلی‌ترین عامل تهدید این اقلیم برای کشور به‌شمار می‌آید؛ جولان سازمان‌های جاسوسی در اقلیم کردستان که هدفی جز کسب اخبار و اطلاعات از داخل کشور و به‌خصوص مناطق مرزی ندارند؛ ترویج افکار و آرمان‌های گروه‌های اپوزیسیون و تجزیه‌طلب در خصوص تشکیل کشور کردستان بزرگ؛ فراهم بودن فرصت برای مسئولان اقلیم کردستان جهت برقراری روابط خارجی مستقل از دولت مرکزی عراق با سایر کشورهای جهان مطابق قانون اساسی عراق فدرال؛ خلأهای مرزی از سوی اقلیم کردستان و بی‌توجهی آنان به تردهای غیرقانونی در مرزها و فریب سرویس‌های امنیتی کشور به دلیل رابطه دوستی بین ایران و اقلیم کردستان از عوامل تهدیدات امنیتی کردستان عراق بر استان کردستان هستند. همچنین، نتایج بررسی حوزه تهدیدات امنیتی اقلیم کردستان عراق در استان کردستان شامل حوزه‌های گسترده‌ی فعالیت‌های رسانه‌ای اقلیم کردستان و گروهک‌های معاند مستقر در اقلیم طی یک دهه گذشته و ترویج افکار ناسیونالیسم کردی؛ زمینه‌سازی واگرایی مناطق مرزی کشور از دولت مرکزی ناشی از عقب ماندگی این مناطق نسبت به مناطق و بخش‌های مرکزی کشور؛ دامن زدن به مسائل هویتی و قومی طی یک دهه اخیر؛ ترویج سلفی‌گری توسط رسانه‌های مستقر در اقلیم کردستان عراق؛ شایعه‌پراکنی و انتشار اخبار کذب؛ نفوذ در حوزه‌های فرهنگی و تقویت قوم‌گرایی در کشور؛ گسترده شدن فعالیت گروه‌های پان کردیسم طی یک دهه گذشته در

داخل خاک اقلیم کردستان و بسترسازی فعالیت‌های رسانه‌ای گسترده علیه نظام مقدس جمهوری اسلامی در خاک اقلیم هستند.

پیشنهادها:

به‌طور کلی، راهبرد دشمنان علیه ج.ا. ایران در شرایط کنونی مبتنی بر تهدیدات نرم در کنار تهدید سخت است. بنابراین، تصمیم‌گیران جمهوری اسلامی ایران باید در سیاست‌گذاری امنیتی کشور، ضمن توجه به معادلات و راهبردهای سخت‌افزاری دشمن، شاخص‌های تهدید نرم را نیز در کانون توجه قرار دهند و سیاست‌گذاری در تدوین راهبرد مطلوب امنیت، جهت دفع توأمان تهدیدات سخت و نرم باشد. در همین راستا، پیشنهادهایی با در نظر گرفتن نتایج تحقیق در ارتباط با موضوع مورد بحث به شرح زیر ارائه می‌شود؛

- افزایش آگاهی و دانش مرزنشینان و به‌خصوص جوانان در خصوص فعالیت‌های مخرب گروهک‌های تروریستی مستقر در اقلیم کردستان و بر حذر داشتن آنان از پیوستن به این گروه‌ها؛
- آموزش بیشتر نیروهای مرتبط با حوزه امنیت و آگاهی بخشی به آنان در خصوص آداب، فرهنگ، سنن و پیوندهای قومی بین ساکنان دو سوی مرز؛
- مقابله با هسته‌های خاموش سلفی‌گری و مذهبیان افراطی در منطقه و تلاش در راستای همگرایی هرچه بیشتر اقوام و مذاهب کشور؛
- تنوع‌بخشی به فعالیت‌های رسانه ملی و توجه بیشتر به کلیه اقوام و مذاهب ساکن در کشور در راستای کاهش واگرایی از حکومت مرکزی؛
- افزایش اشراف اطلاعاتی در حوزه‌های امنیتی از جمله حوزه محیطی و اطلاعاتی و موضوعی و به اشتراک گذاشتن اطلاعات و دانش تجربی ارگان‌های متولی تأمین‌کننده امنیت مرزی؛
- جلوگیری از موازی‌کاری و جزیره‌ای عمل کردن ارگان‌های متولی تأمین امنیت در مناطق مرزی
- همگرایی و مشارکت هرچه بیشتر ارگان‌های متولی تأمین امنیت (مرزبانی، سپاه، اطلاعات و ارتش) در راستای تفوق بیشتر در مأموریت‌های محوله و پرهیز از جزیره‌ای عمل کردن ارگان‌های متولی تأمین امنیت در مناطق مرزی؛
- نظارت بیشتر بر تردهای مرزی و تقویت نوار مرزی با استفاده از عوامل انسداد فیزیکی و تجهیز مرزها به تجهیزات الکترونیکی و اپتیکی؛
- مذاکره با اقلیم کردستان و رایزنی دیپلماتیک با آنان در خصوص جولان ضد انقلاب در سرزمین‌های آنان و اخراج گروهک‌های تروریستی معاند نظام از خاک این کشور؛
- مقابله بانفوذ سیاسی، امنیتی و نظامی رژیم اشغالی قدس در اقلیم کردستان.

۱- اخوان کاظمی، مسعود و دیگران (زمستان ۱۳۹۶)، تحلیل رابطه اسرائیل و کردستان عراق و پیامدهای امنیتی آن برای جمهوری اسلامی ایران. فصلنامه جستارهای سیاسی معاصر. دوره ۸، شماره ۲۶. صص ۱-۲۶. قابل بازیابی از:

https://politicalstudy.ihes.ac.ir/article_2961.html

۲- افتخاری، اصغر (۱۳۸۳)، الف، اقلیت‌گرایی دینی؛ طراحی یک چارچوب تحلیلی، تهران: تمدن ایرانی.

۳- بوژمهرانی، حسن و مهدی پور اسلامی (۱۳۹۳)، تهدیدهای نرم خود مختاری اقلیم کردستان عراق و تأثیر آن بر کردهای ایران، فصلنامه جامعه‌شناسی سیاسی جهان اسلام، دانشگاه شاهد.

۴- حاجی میرخان، زرار (تابستان ۱۳۹۰)، اقلیم کردستان عراق، فصلنامه فرهنگی - اجتماعی گفت‌وگو، شماره ۵۸، صص ۱۱-۲۲.

۵- حسینی، حسین و مجتبی محمدرضایی (۱۳۸۳)، جایگاه آب در سیاست دفاعی و امنیتی رژیم اشغالگر قدس، نشریه علمی سیاست دفاعی، دوره ۱۳، شماره ۵۱.

۶- رحمانیان، مهدی و دیگران (۱۳۹۸)، شناسایی و اولویت‌بندی تهدیدات احتمالی امنیت ملی ج. ا. ا. در مقابله با جنگ‌های آینده. اولین همایش سراسری قدرت نرم انقلاب اسلامی با محوریت «چهار دهه مقاومت و بایسته‌های فرهنگی گام دوم انقلاب اسلامی». دانشگاه افسری و تربیت پاسداری امام حسین (ع). قابل بازیابی از:

<https://civilica.com/doc/1134609>

۷- رشیدزاده، فتح‌الله و دیگران (۱۳۹۵)، مدل‌سازی ریاضی به‌منظور برآورد و سنجش تهدیدات علیه امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه پژوهش‌های حفاظتی - امنیتی دانشگاه جامع امام حسین (ع)، سال پنجم، شماره ۱۷، صص ۵۵-۸۸.

۸- رضایی، داود (۱۳۹۴)، اهداف و منافع رژیم صهیونیستی در اقلیم کردستان عراق و تأثیر آن بر امنیت ملی ایران، تهران: فصلنامه مطالعات منطقه‌ای، شماره ۳۰، ۵۹-۳۱.

۹- سهرابی، محمد (تابستان ۱۳۹۶)، بازشناسی فرصت‌ها و تهدیدهای امنیتی در مرزها، پژوهشنامه مطالعات مرزی، دوره ۵، شماره ۲. صص ۴۱-۵۳. قابل بازیابی از:

<https://www.magiran.com/paper/1769587>

۱۰- شیاری، علی و محمدحسین فرهنگی (بهار ۱۳۹۹)، واکاوی استقلال اقلیم کردستان عراق با تأکید بر نقش هریک از

قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای، فصلنامه علمی مجلس و راهبرد، دوره ۲۷، شماره ۱۰۱. صص ۲۷۱-۲۹۴. قابل بازیابی از:

https://nashr.majles.ir/article_352.html

۱۱- عبدالله خانی، علی و منیره آذری (۱۳۸۷)، تهدیدات امنیت ملی (شناخت و روش). تهران: مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌الملل ابرار معاصر.

۱۲- عبدالله پور، محمدرضا (۱۳۹۱)، تعرض ژئوپلیتیک کردستان عراق با میدان‌های منطقه‌ای، تهران، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی.

۱۳- علویان، مرتضی و محمد سلمان تبار سوته (تابستان ۱۳۹۹)، ملاحظات امنیتی ایران در قبال استقلال اقلیم کردستان عراق، فصلنامه سیاست و روابط بین‌الملل. دوره ۴، شماره ۷، صص ۱۹۱-۲۲۰. قابل بازیابی از:

https://jpir.journals.umz.ac.ir/article_2949.html

۱۴- گروه مطالعاتی امنیت ملی (۱۳۸۶)، تدوین راهبرد پدافند غیرعامل کشور، تهران: انشگاه عالی دفاع ملی.

- ۱۵- فرزین راد؛ رویا و دیگران (۱۳۹۸)، بررسی مسئله همه‌پرسی اقلیم کردستان عراق و تأثیر آن بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه علمی مطالعات راهبردی سیاست‌گذاری عمومی دوره ۹، شماره ۳۱، ۲۱۰-۱۹۵.
- ۱۶- قاضی‌زاده، علی‌رضا (۱۳۹۹)، مبانی امنیت ملی، تهران: مؤسسه ابزار معاصر. چاپ اول.
- ۱۷- متقی، ابراهیم (۱۳۹۸)، امنیت، پایه تئوری گام دوم انقلاب اسلامی است، نشست رویکردهای امنیتی و راهبردی بیانیه گام دوم انقلاب، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات.
- ۱۸- مرادیان، محسن (۱۳۹۰)، مدل‌سازی ریاضی سنجش امنیت خارجی، فصلنامه بین‌المللی ژئوپلیتیک، سال هفتم، شماره اول.
- ۱۹- معین، محمد (۱۳۷۱)، فرهنگ فارسی معین، تهران: انتشارات امیرکبیر.
- ۲۰- ملکوتی، محمدجواد (بهار ۱۳۹۹)، جایگاه جامعه اسلامی در بیانیه گام دوم انقلاب و نقش ناجا در تحقق آن، فصلنامه دانش انتظامی خراسان جنوبی. دوره ۹، شماره ۳۲، صص ۷۹-۹۳. قابل‌بازایی از:
http://skh.jrl.police.ir/issue_12975_12976.html
- ۲۱- نامی، محمدحسن و علی محمد پور (۱۳۸۷)، جغرافیای کشور عراق با تأکید بر مسائل ژئوپلیتیک، تهران: انتشارات سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح.
- ۲۲- نصری، قدیر و داود رضایی (۱۳۹۸)، مهم‌ترین تهدیدات فراروی جمهوری اسلامی ایران در اقلیم کردستان عراق، فصلنامه علمی مطالعات بین‌رشته‌ای دانش راهبردی، سال نهم، شماره ۳۷، ۱۹۷-۱۶۸.
- 23- Beinart ،P. (2014). Debating and Start Prioritizing America’s National Security Crises. National Journal Group. Inc.
- 24- Mcgrady ،M. (2015). Prioritize national security threats to put ISIS at the very top. Capitol Hill Publishing Corp. A subsidiary of News Communications. Inc.
- 25-Oxford Advanced Learner’s Dictionary (2005). 7th: London ،Oxford Press‘ Threat.
- 26- Richard ،Wyn Jones (1999). Security ،Strategy and critical Rienner publishers.

